

The background of the entire page is a light, textured grey. Overlaid on this are three dark grey silhouettes of men wearing hats, likely fedoras or similar styles. They are positioned in a row, facing each other as if in conversation. The man on the left is in profile, facing right. The man in the center is slightly behind the other two, looking down and to the left. The man on the right is in profile, facing left.

FIENDEN BLANT OSS

ANGIVERI I NORGE UNDER ANDRE VERDENSKRIG

THE ENEMY WITHIN – DENUNCIATION IN NORWAY DURING WW2

Katalog / Catalogue: Ingeborg Hjorth, Åshild Karevold,
Arne Langås, Trond Risto Nilssen & Leiv Sem
Essays: Tor Einar Fagerland & Hanna Mellemsæther
Oversettelse / Translation: Accio språktjenester v/ Annika Odland
Design: Åshild Karevold
Trykk / Print: Wennberg trykkeri AS
ISBN: 978-82-92383-24-7

Nr. 9 i Falstadsenterets skriftserie, 2011,
© Falstadsenteret 2011

Plakat fra det norske Justisdepartementet, 1939 / Poster from the Norwegian Ministry
of Justice, 1939. Ref: Nasjonalbiblioteket / The National Library of Norway.

INNLEDNING

Av Tor Einar Fagerland

I Matteus 26.14-17 fortelles det:

Men en av de tolv, han som het Judas Iskariot, gikk da til overprestene og sa: «Hva vil dere gi meg for å utlevere ham til dere?» De betalte ham tretti sølvpenge. Og fra den stund søkte han en anledning til å forråde ham.

Judas slapp å vente lenge på sin anledning og i vers 47-51 heter det:

Og mens han ennå talte, kom Judas, en av de tolv, og med ham en stor flokk væpnet med sverd og stokker; de kom fra overprestene og folkets eldste. Forræderen hadde avtalt et tegn med dem: «Den jeg kysser, han er det. Grip ham!» Og med en gang gikk han bort til Jesus og sa: «Vær hilset rabbi!» og kysset ham. Men Jesus sa til ham: «Min venn, gjør det du er kommet for å gjøre.» Nå kom også de andre til, og de la hånda på Jesus og tok ham til fange.

I de snart 2000 år siden denne teksten ble skrevet har angiveren Judas blitt brukt som synonym på forræder. Judaspenger (de 30 sølvpenge han fikk for sitt bidrag til fengslingen av Jesus) viser videre til det usleste motiv for angiveri, nemlig egen vinning. Å angi noen er negasjonen av vennskap og samhold, mens kysset representerer en form for intimitet vanligvis forbeholdt de som står en nær. Judaskysset representerer derfor både nærhet og avstand på samme tid, og det fryktelige med Judas sin handling er nettopp det at han angir og sviker en av sine nærmeste. Judas, Judaskyss og Judaspenger er arketyper på en person, en handling og et motiv som utgjør den mest skremmende trussel vi kan tenke oss mot individ og samfunn, nemlig angrep og forræderi fra de vi trodde hørte til blant «oss».

Angiveri er en handling forbundet med sterke følelser. Den spontane gleden og jubelen over Berlinmurens fall i 1989 gikk raskt over i sorg, skam og sinne da det ble kjent at innpå en tredjedel av innbyggerne i det tidligere Øst-Tyskland på et eller annet vis hadde vært involvert i overvåkning og rapportering av egne medborgere. I den Oscar-vinnende filmen «De andres liv» (Das Leben der Anderen 2006) skildres både overvåkingen og de moralske implikasjonene for enkeltindividene i dette systemet. Omfanget av avsløringene åpnet også opp for et helt nytt forskningsfelt som siden 1990-tallet har søkt å forstå og forklare mekanismene i et samfunn ikke bare preget av kontroll og sanksjoner ovenfra, men også av at store deler av befolkningen var travelt opptatt med å spionere og rapportere på hverandre. Innen dette forskningsfeltet forstås angiveri som: «kommunikasjon fra individer til politi/stat eller annen offentlig autoritet av informasjon om andre individer som implisitt eller eksplisitt setter disse i fare for å bli straffeforfulgt». Vanligvis blir denne informasjonen videreformidlet i lukkede fora og ikke i det offentlige rom. Forskingen på hverdagsangiveriet i DDR viser at motivene og beveggrunnene for menneskene involvert var svært komplekse og mangetydige. Mens noen bidro som følge av umenneskelig tvang og regelrett utpressing fra myndighetenes side, var andre motivert ut fra utsiktene om økonomisk vinning, mulighet til å få besøke slektninger i vest eller til å bli kvitt en brysom nabo eller jobbkollega. Forskingen understreker derfor nødvendigheten av å spørre ikke bare hva myndighetene får ut av angiveriet, men også hva angiverne får ut av sin virksomhet. Disse spørsmålene er komplementære og begge må vektlegges skal vi forstå kompleksiteten i de ulike funksjoner og dimensjoner angiveri som samfunnsfenomen kan ha. ▶

INTRODUCTION

By Tor Einar Fagerland

Matthew 26:14-17 states:

Then one of the Twelve—the one called Judas Iscariot—went to the chief priests and asked: «What are you willing to give me if I deliver him over to you?» So they counted out for him thirty pieces of silver. From then on Judas watched for an opportunity to betray him.

Judas did not have to wait long, and Matthew 26: 47-51 gives the following account:

While he was still speaking, Judas, one of the Twelve, arrived. With him was a large crowd armed with swords and clubs, sent from the chief priests and the elders of the people. The betrayer had arranged a signal with them: «The one I kiss is the man; arrest him.» Going at once to Jesus, Judas said, «Greetings, Rabbi!» and kissed him. Jesus replied, «Do what you came for, friend.» Then the men stepped forward, seized Jesus and arrested him.

In the nearly 2000 years that has passed since this text was written, the name of Judas the informer has been used synonymously with traitor. The thirty pieces of silver he was given for contributing to the arrest of Jesus refers to the meanest of motives for informing: personal gain. To denounce or inform on someone is the negation of friendship and loyalty, whereas the kiss represents a form of intimacy usually reserved for people who are closely connected. The Judas kiss therefore simultaneously represents both intimacy and distance, and what makes Judas' action so reprehensible is that he betrays someone so close to him. Judas, the kiss of Judas and the thirty pieces of silver are archetypal of a person, an action and a motive which make up the most terrifying threat we can imagine towards both the individual and society at large: the attack and betrayal from people we thought were one of «us».

To denounce or inform on someone is an act associated with strong emotions. The spontaneous joy at the fall of the Berlin Wall in 1989 soon turned to grief, shame and anger as facts about former East Germany emerged: in one way or another, a third of the inhabitants were involved in the surveillance and reporting of fellow citizens. The Oscar-winning film »The lives of others« (Das Leben der Anderen 2006) describes both surveillance and the moral implications for the individuals in this system. Since the 1990s, the extent of disclosures in East Germany also opened up an entirely new research field. The researchers seek to understand and explain mechanisms of a society characterised by both control and sanctions from above and many citizens busily spying and reporting on each other. In this research field, denunciation or the act of informing is understood as: «individuals conveying information about other individuals to the police/state or other public authority. This information may, openly or by implication, put individuals in danger of criminal proceedings». The information is usually put forward in closed forums and not in the public domain. There were complex motives for informing on others in the everyday context of DDR, research has revealed. While some were subjected to inhumane pressure and blackmail from the authorities, others were motivated by financial gain, the opportunity to visit relatives in the West or getting rid of an annoying neighbour or colleague. Based on these research findings, it is not enough to examine what authorities gain from using informers. We must also ask ourselves how informers might profit. These two questions are complementary and – If we are to understand the complexity of the various functions and dimensions connected to the social phenomenon of denunciation – we must pay equal attention to both. ▶

Angiveri foregår aldri i et sosialt eller politisk vakuum. I demokratier, hvor ulike politiske synspunkter og fri meningsutveksling er en forutsetning for et fungerende styresett, er angiveri normalt sett av begrenset samfunnsmessig betydning. Innen totalitære regimer derimot, oppleves politisk og ideologisk mangfold som en trussel. Slike regimer ønsker sosial og ideologisk ensretting og maktthaverne ønsker derfor kontroll over enkeltindivider og grupper av enkeltindividers tanker og handlinger. Fokuset på å identifisere og uskadeliggjøre ytre, og kanskje spesielt, indre fiender er stort i slike samfunn og hemmelige polititjenester gis som regel store ressurser og handlingsrom. Det skulle her være nok å nevne fryktede organisasjoner som STASI (DDR), KGB (Sovjetunionen) og Gestapo (Nazi-Tyskland). I tillegg er det vanlig at slike samfunn legger til rette for at større eller mindre deler av statens borgere blir engasjert som angivere og informanter, enten ved tvang eller belønning.

I norsk sammenheng er angiveri noe som primært forbindes med 2. verdenskrig og Hitler-Tysklands okkupasjonen av Norge. I denne perioden (1940-45) ble vårt demokratiske styresett erstattet av tysk militærmakt og en tysk politisk ledelse som, sammen med et norsk marionettstyre, arbeidet for å omforme Norge til et nasjonalsosialistisk samfunn. Og i dette virket hadde de gode hjelpere: etter krigen ble innpå 5000 norske menn og kvinner etterforsket for mulig angiveri. Av disse ble over 4000 kjent skyldige, enten etter landsvikloven av 21. Feb. 1947, eller i de mest alvorlige tilfellene etter den alm. forræderibestemmelse i straffelovens § 86. I utstillingen «Fienden blant oss» tas vi tilbake til en norsk virkelighet preget av politisk ensretting, hvor alle former for avvik og illojalitet overfor myndighetene kunne få katastrofale følger.

På landsbasis er det umulig å si hvor mange som ble offer for angiveri, men kanskje like viktig var det at

trusselen om angiveri skapte et samfunnsklima dominert av frykt og mistenksomhet. Samfunnseffekten av et sterkt hemmelig politi og utbredt angiverivirksomhet handler ikke bare om de som blir direkte berørt, det være seg angivere eller angitte. En kanskje enda større sosial effekt er passiviteten, angsten og mistenksomheten som fort brer seg ved tanken på hva som kan komme til å skje dersom man havner i politiets eller potensielle angiveres søkelys.

Angiveri er et angrep «innenfra», og på mange måter utgjør sviket implisitt i angiveriet en farligere trussel enn ytre fiender, nesten uansett hvor mektig denne måtte fremstå. At angiveren er «en av oss» gjør det vanskelig å identifisere ham/henne. Og enda verre: svikeren representerer en mulig overgang fra «oss til de andre» og setter dermed samfunnets grunnleggende orden under press. Frykten for angiveriet – frykten for angiveren - skaper en frykt som har en ødeleggende effekt på alle former for ulydighet eller aktiv motstand. Dette skaper et ubehag som kan være merkbart over lang tid og derfor er tematikken kontroversiell også i dag. Utstillingen «Fienden blant oss» viser gjennom eksempler hvordan angiveriet i dets ulike former kom til å prege oss som enkeltindivid og samfunn 1940-45, og gir med det et innblikk i virkningen av dette komplekse og mangetydige sosiale fenomenet under okkupasjonen så vel som i det norske etterkrigssamfunnet. ■

Tor Einar Fagerland er historiker, Ph.D. og førsteamanuensis ved Institutt for historie og klassiske fag, NTNU.

To denounce or inform on someone never occurs in a social or political void. In democracies, where differences in political views and free exchange of opinion form the basis of a functioning system of government, denunciation normally has limited value. In totalitarian regimes, on the other hand, political and ideological diversity are viewed as threats. Such regimes want social and ideological conformity and those in power therefore want to control the thoughts and actions of individuals and groups. These societies focus strongly on identifying and neutralising both external and – perhaps in particular – internal enemies. As a rule, these societies give secret police services large resources and a large scope of action. It should be enough to mention the dreaded organisations STASI (DDR), KGB (the Soviet Union) and Gestapo (Nazi Germany). It is also customary for societies of this nature to arrange for a larger or lesser number of their citizens to become involved as denouncers and informers, using either force or rewards.

In Norway denouncers and informers are primarily associated with the Second World War and Nazi Germany's occupation. In this period (1940-45), the country's democratic system of government was replaced by a German military power and a German political leadership who, together with a Norwegian puppet government, strived to make Norway a National Socialist society. And they had a lot of help: after the war nearly 5,000 Norwegian men and women were investigated for possible denunciation. 4,000 were found guilty either under Norway's Treason and Collaboration Act of 21 February 1947 or, in the most serious cases, under Section 86 in the Criminal Code, concerning treason. The exhibition »The enemy within» brings us back to a Norwegian reality characterised by political indoctrination, where all forms of deviation and disloyalty to the authorities could have disastrous consequences.

On a national basis, it is impossible to tell the number of victims of these activities. Perhaps equally important, is how the threat of informers created a social climate dominated by fear and suspicion. The effect of a powerful secret police force and of the widespread use of informers is not just about those directly involved: the informers and their victims. A perhaps even greater social effect may take place in the form of quickly spreading passivity, fear and suspicion, as people consider the consequences of police or informers directing their attention at them.

The act of denouncing or informing is an attack from «within», and in many ways the betrayal from informers pose more of a threat than external enemies, often without regard for how powerful the external enemy may seem. The fact that an informer is «one of us» makes it so difficult to identify him or her. And worse still: the traitor represents a possible transition from «us to others» and thus puts the basic order of society under pressure. The fear of the informer and the act of informing create a fear with a devastating effect on all forms of disobedience and active resistance. The fear creates an uneasiness which can make itself felt over a long period of time, which is why the topic is controversial in Norway even today. By its use of examples, the exhibition «The enemy within» shows how denunciation and use of informers in its various shapes and forms influenced us as individuals and as a society in the years from 1940 to 1945. In so doing the exhibition gives us an insight into the effects of this complex social phenomenon during the occupation and in the postwar era. ■

Tor Einar Fagerland, historian, Ph.D. and Associate Professor at Department of History and Classical Studies, Norwegian University of Science and Technology, NTNU.

FIENDEN BLANT OSS

Etter andre verdenskrig ble nærmere 5000 nordmenn etterforsket for angivervirksomhet i Norge. Over 4000 av dem ble dømt. Angiveri og trusselen om angiveri preget det norske samfunnet under okkupasjonen, og kastet skygger langt inn i etterkrigstiden.

Hvem var angiverne? Hvordan og hvorfor ble de angivere? Hvem ble angitt, og hvilke konsekvenser fikk det?

ANGIVERI I DET NAZISTISKE SYSTEMET

I Det tredje riket ble angiveri brukt systematisk for å få kontroll over befolkningen, bekjempe indre fiender og fjerne grupper som var uønsket i det nazistiske samfunnet. Alle skulle se det som sin plikt å varsle om trusler mot regimet. Angivere og systemlojale borgere ble oppmuntret og belønnet. Manglende samarbeidsvilje ble møtt med trusler om forfølgelse og straff. Slik ble overvåking og varsling effektive redskaper for nazimyndighetene.

THE ENEMY WITHIN

After the Second World War nearly 5,000 suspected informers were investigated for informing on fellow Norwegians. This led to more than 4,000 convictions. During the occupation, informers and the threat of possible informers had a deep impact on the Norwegian society. These actions also cast a long shadow over the postwar period.

Who were the informers? How and why did they become informers? Who were being informed on and what consequences did it have?

THE USE OF INFORMERS IN THE NAZI SYSTEM

In the Third Reich informers were used systematically to control the population, fight inner enemies and remove groups who were unwanted in Nazi society. Everyone had a duty to inform about threats to the regime. Informers and citizens loyal to the system were encouraged and rewarded. Lack of co-operation was met with threats of persecution and punishment. In this way, surveillance and informing on others became efficient tools for the Nazi authorities

I aviser og på plakater oppfordret okkupasjonsmakten til angiveri. Det ble framstilt som en plikt å melde fra om illegal virksomhet og ettersøkte personer. / The occupation forces used newspapers and posters to encourage people to become informers. It was portrayed as a duty to report on illegal work and fugitives.

Belønning kr. 5000.00.

Mandag den 5. oktober 1942 kl. 3.10 om morgenen har 4 ukjente personer foranstaltet en sprengning av en kompressor ved Fosdalen grube i Malm.

På 3 av dem har en følgende signalement:

- Nr. 1:** Ca. 25 år, middels høy, mørkebrunt hår, skjeggløs, rundt rødlett ansikt, iført rødbrun genser, gra nikkers, beksømsko, gråaktig sixpencilue.
- Nr. 2:** Ca. 25 år, kraftigere bygget enn nr. 1, men ligner ellers nr. 1, iført gråaktig nikkers, mørk trøye, sixpencilue og beksømsko.
- Nr. 3:** Ca. 25 år, ca. 178 cm høy, tynn, langaktig magert ansikt, mørkt hår, skjeggløs, iført nikkers, gråaktig eller mørk genser, lærrem omkring buksen, sixpencilue og beksømsko. Nr. 1 og 3 snakker godt norsk.

Det er utlovet en belønning på kr. 5000.00 til den som gir opplysninger som leder til at en eller flere av gjerningsmennene blir grepet. Belønningen blir utbetalt av politimesteren i Steinkjer som avgjør krav på belønning og i tilfelle fordelingen av den.

Du plikter å hjelpe myndighetene i kampen mot sabotasjen.

belønninger, Bolsjevikiske og britiske agenter foreøver attentat i Oslo.

Størstedelen av banden allerede grepet. — En belønning på 100,000 kr. for de to på frifot.

HVEM VAR ANGIVERNE?

De norske angiverne var en sammensatt gruppe, og begrepet angiveri brukes om et bredt spekter av handlinger. Det fantes betalte agenter som opererte alene eller i organiserte grupper. Andre arbeidet uten å ha inngått noen avtale med sikkerhetspolitiet. Noen handlet for egen vinning, noen under tvang, mens andre var overbeviste NS-folk. Over 4000 nordmenn ble dømt for angiveri, men kun et fåtall av historiene har vært med på å danne bildet av den typiske angiver.

WHO WERE THE INFORMERS?

The Norwegian informers were a diverse group of people, and informing might involve a number of different actions. Some informers were paid agents who operated alone or in organised groups. Others worked without any contract with the security police. Some acted for their own benefit, while others were convinced members of the fascist party NS. Many were recruited under coercion. More than 4,000 Norwegians were convicted for informing. However, only a few of the cases have shaped the image of the typical informer.

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	91	20
TIL HOVEDJOURNALREGISTER	Etternavn: (Firmanavn)	Ålesund.										J.nr. 195/44.									
	Fornavn: (Avdeling)											Avtal.nr.:									
	Født:											Utløstede saker, J.nr.									
	Yrke: (Bransje)																				
	Bopel:																				
KLAGE:																					
Diverse illegal forhold i Ålesund, anmeldt av [REDACTED], Kirkeveien [REDACTED], Oslo. Dok. mottatt fra Statspolitiet, Oslo.																					
<i>Ålesund</i>																					
N.S.R. X. 41. 1900. <i>R.H.</i>																					

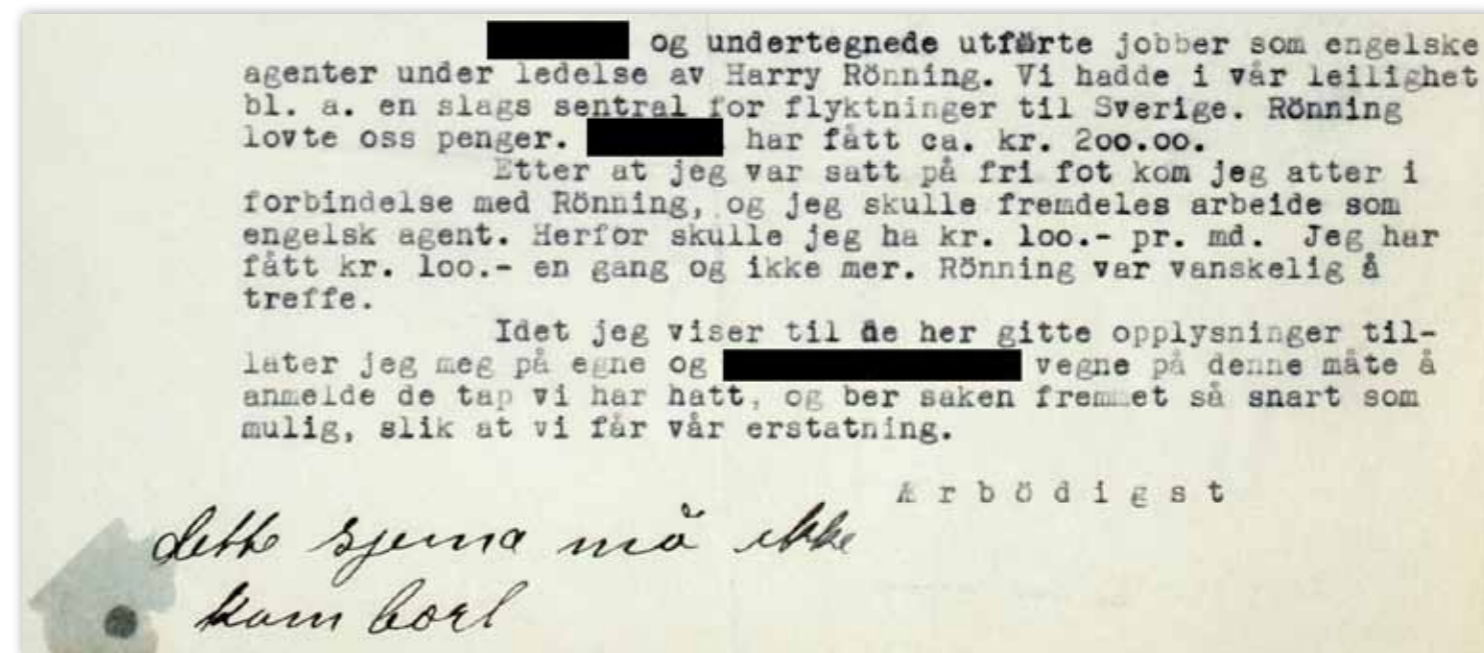
NS-medlemmer var pålagt en særlig rapporteringsplikt. Partiapparatet hadde utarbeidet rutiner for videreformidling av opplysninger. Denne praksisen bidro til at NS også ble kalt «angiverpartiet». / Members of the NS party were instructed to report on others. The party administration had routines for passing on information. This practice contributed to people also calling NS »the party of informers«. Ref: NTNU universitetsbiblioteket / NTNU University Library.

INFILTRASJON OG PROVOKASJON

Norske gestapoagenter samlet opplysninger gjennom infiltrasjon. De ga seg ut for å være motstandsfolk og knyttet kontakt med etablerte grupper. Medlemmer i disse gruppene ga i god tro opplysninger videre til det de trodde var andre motstandsfolk. I virkeligheten ble de uten å vite det informanter for okkupasjonsmakten – det Gestapo kalte negative kontakter. Agentene gikk også inn for å framprovosere illegal aktivitet, som for eksempel flyktningstransport. Det «negative spillet» og provokasjonene førte til opprullinger, massearrestasjoner, tortur og drap.

INFILTRATION AND PROVOCATION

Norwegian Gestapo agents gathered information through infiltration. They pretended to be members of the resistance and forged contacts with established groups. Members of the established groups gave information in good faith to people they thought were in the resistance. Without being aware of it they had become informers for the occupation forces. The agents also instigated illegal activity, such as transportation of refugees. The infiltration and provocation led to exposures, mass arrests, torture and killings.

Dette brevet er skrevet etter frigjøringen av en tidligere fange, som trodde han hadde arbeidet som engelsk agent. I virkeligheten var han negativ kontakt for gestapoagenten Harry Rønning. Rønning var medlem av Rinnanbanden og fikk dødsdom etter krigen. / This letter was written after the liberation by a former prisoner who believed he had been working as an English agent. The reality was that he had been an unwitting informant for the Gestapo agent Harry Rønning. Rønning was a member of the Rinnan Gang and was sentenced to death after the war.

Konsekut
til min utbeder.

Stockholm, den [redacted] 1944.

2565

POL. 2077
[redacted] 1944
SAK [redacted]

Herr minister!

Jeg har idag mottatt et skriv fra
Kgl. norske legasjon, rettskontoret, datert den [redacted] 44,
hvorved jeg blir meddelt at jeg er avvist som
norsk flyktning.

Jeg innser mine feil, som ble begått
i ungdommelig lettsinn og tankeløshet, og jeg vet
at jeg fortjener straff for det. Jeg er også berett
til å ta imot enhver straff, men dette, at jeg er
blitt avvist, er svært bittert. Herr minister, jeg
flyktet fra Norge fordi jeg ville undgå å gå
Gestapos ærender, jeg ville ikke arbeide imot
mitt eget folk. -

Den [redacted] ble jeg arrestert av
Gestapo og satt arrestert inntil slutten av mars 1944,
mistenkt for delaktighet i et attentat mot forræderen
Rinnan i Trondheim. - Gestapo lot meg så

«Mister Secretary, I fled from Norway because I wanted to avoid running Gestapo's errands, I did not want to work against my own people (...) [I was] arrested by the Gestapo and placed under arrest (...) suspected of participating in an assassination on the traitor Rinnan in Trondheim. The Gestapo let me go, but demanded that I from then on had to work as a spy against my former comrades»

MOTIVASJONER

Lojalitet overfor okkupasjonsmakten og landets nazistiske styre var en av mange motivasjoner for angiveri. Noen var drevet av et ønske om profitt, og anga mot penger, sprit eller tobakk. Andre valgte å angi som følge av personlig fiendskap. Angiveri kunne også skje ufrivillig. Flere ga opplysninger til okkupasjonsmyndighetene fordi de ble truet eller fordi de fryktet for sin egen eller familiens sikkerhet. I noen tilfeller var også naivitet en medvirkende faktor. Spesielt i den første delen av okkupasjonstida, da nazistenes etterretnings- og straffemetoder fortsatt var lite kjent, kunne grensen mellom sladder, ryktespredning og angiveri være diffus.

Dokument fra en landssviksak. Tiltalte ble funnet skyldig i å ha gitt opplysninger til det tyske sikkerhetspolitiet mot betaling. I dette brevet forklarer tiltalte sine handlinger for den norske legasjonen i Stockholm. / A document in a court case of treason. The accused was found guilty of passing on information to the German security police in exchange for money. In this letter the accused explains her actions to the Norwegian authorities in Stockholm. Ref: Riksarkivet / the National Archives of Norway

MOTIVATIONS

Loyalty to the occupation forces and the Nazi authorities was one of a number of motivations for becoming an informer. Other motivations included a wish for profit where information was given in exchange for money, spirits or tobacco. Some people chose to inform on others because of strong personal dislike. In other cases, giving information could be involuntary. Some reported on others because they were threatened or because they feared for their own or their family's safety. In other cases naivety also contributed. In the beginning of the occupation period, when the Nazi's methods of intelligence and punishment were still largely unknown, there could be fuzzy borders between gossiping, spreading rumours and informing on others.

HVEM BLE ANGITT?

Motstandsfolk, fanger på flukt og jøder var blant de nazistiske myndighetenes fremste fiender. Det var mot slike grupper nazistenes politi- og propagandaapparat satte det største trykket. Men trusselen om angiveri hang over hele befolkningen. Angiveri forekom innad i familier, blant naboer, kolleger og trosfeller, og blant fanger i fangeleirene. På landsbasis er det umulig å si hvor mange som ble angitt.

WHO WERE BEING INFORMED ON?

The Nazi regime considered people in the resistance movement, prisoners on the run and Jews as key enemies. The Nazi police and propaganda machinery were most heavily directed against these groups. But the threat of informers was present in the entire population. Informers could be found among family members, neighbours, colleagues, fellow believers and prisoners in prison camps. It is impossible to know how many were informed on nationwide.

Okkupasjonsmakten gjorde det klart at enhver som hjalp flyktninger risikerte dødsstraff. Slike trusler bidro til at flyktninger var spesielt utsatt for angiveri. I tillegg ble det etter hvert kjent at provokatører ga seg ut for å være fanger på flukt for å avsløre organisert flyktningstrafikk. Også dette førte til at mange flyktninger ble angitt.

The occupation forces made it clear that anyone who helped refugees risked their lives: such help could lead to the death penalty. The death threats meant that refugees were at particular risk from informers. An additional risk which gradually became known was that agent provocateurs impersonated prisoners on the run to expose organised flights. Many refugees were reported to the authorities during these exposures.

Larvik Dagblad (Nov. 1943), Ref. Nasjonalbiblioteket / the National Library of Norway

Kunngjøring.

I området Tvedalen—Helgeroa befinner det seg en flyktet russisk krigsfange.

Opplysninger som fører til pågrepelse av den flyktede, vil bli belønnet med 20 flasker brennevin eller 500 kroner.

Derimot vil understøttelse og fluktbegunstigelse bli straffet med døden.

Opplysninger kan gis til tyske militærmyndigheter, Die Deutsche Sicherheitspolizei og det norske politi.

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S D in Oslo.

De rømte krigsfanger fakket.

Ortskommandantur i Larvik meddeler:

De 7 russiske offiserene som brøt seg ut i Stavern den 2/11, er alle fanget igjen. Den norske befolkningen gav verdifulle opplysninger, som hjalp til å gripe russerne, og flukten ble på ingen måte understøttet. Den oppsatte belønning ble overrakt deltaerne.

KONSEKVENSENE

Angiveriet i Norge under andre verdenskrig fikk alvorlige konsekvenser. Mange av de som ble angitt måtte gjennomgå harde avhør, opphold i fengsler og leirer, eller ble henrettet.

Motstandsledelsen la stor vekt på å gjøre befolkningen oppmerksom på angiveritrusselen. Gjennom den illegale pressen, løpesedler, oppslag og radiosendinger advarte de både mot navngitte angivere og mot løsmunnethet. For motstandsgruppene hadde angiveriet så katastrofale konsekvenser at de i en del tilfeller svarte med likvidasjoner. Mange titalls personer ble likvidert av hjemmefronten fordi de var angivere eller mistenkt for å være det. Det ble også begått drap av andre, enten som sikkerhetsforanstaltninger eller hevnaksjoner.

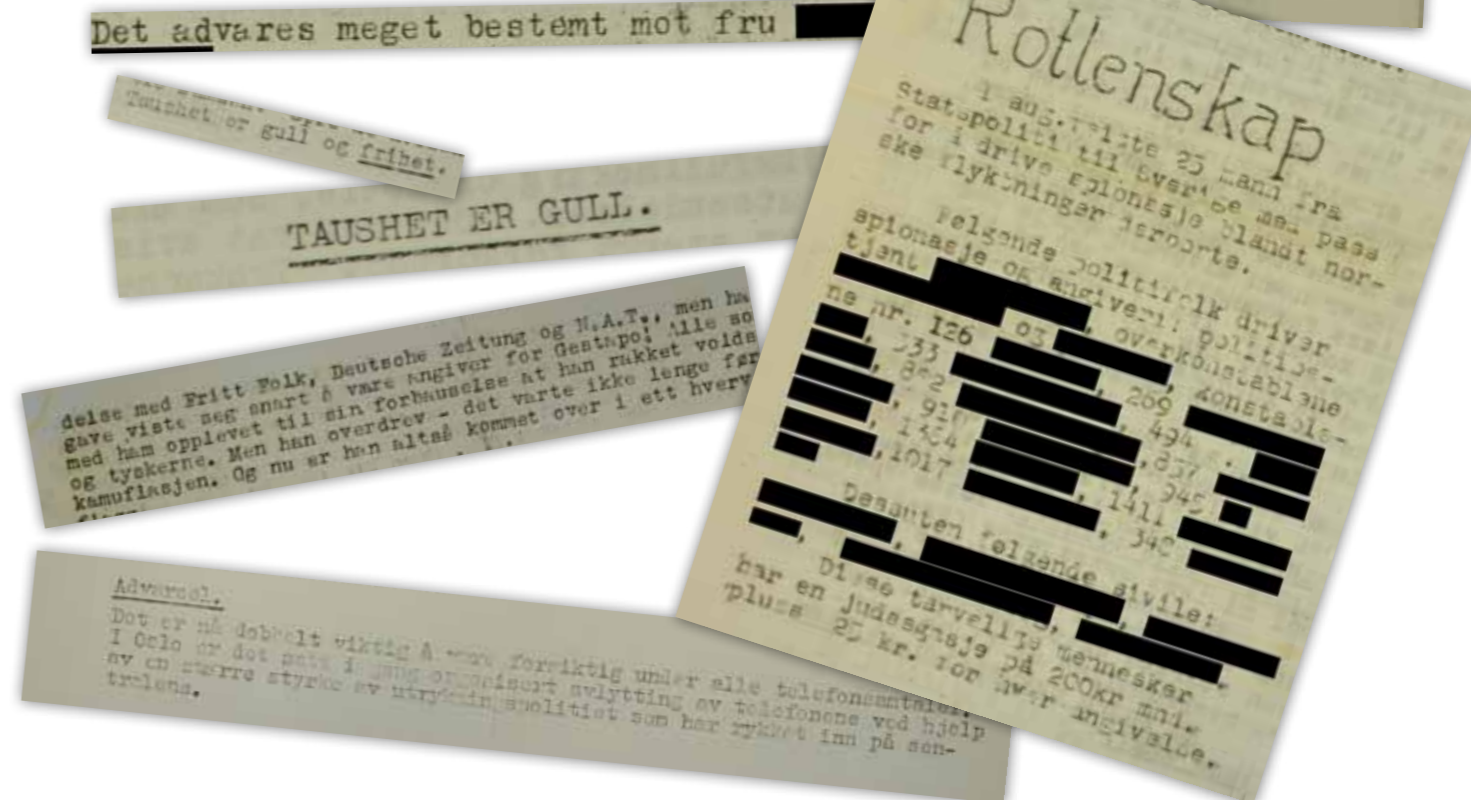
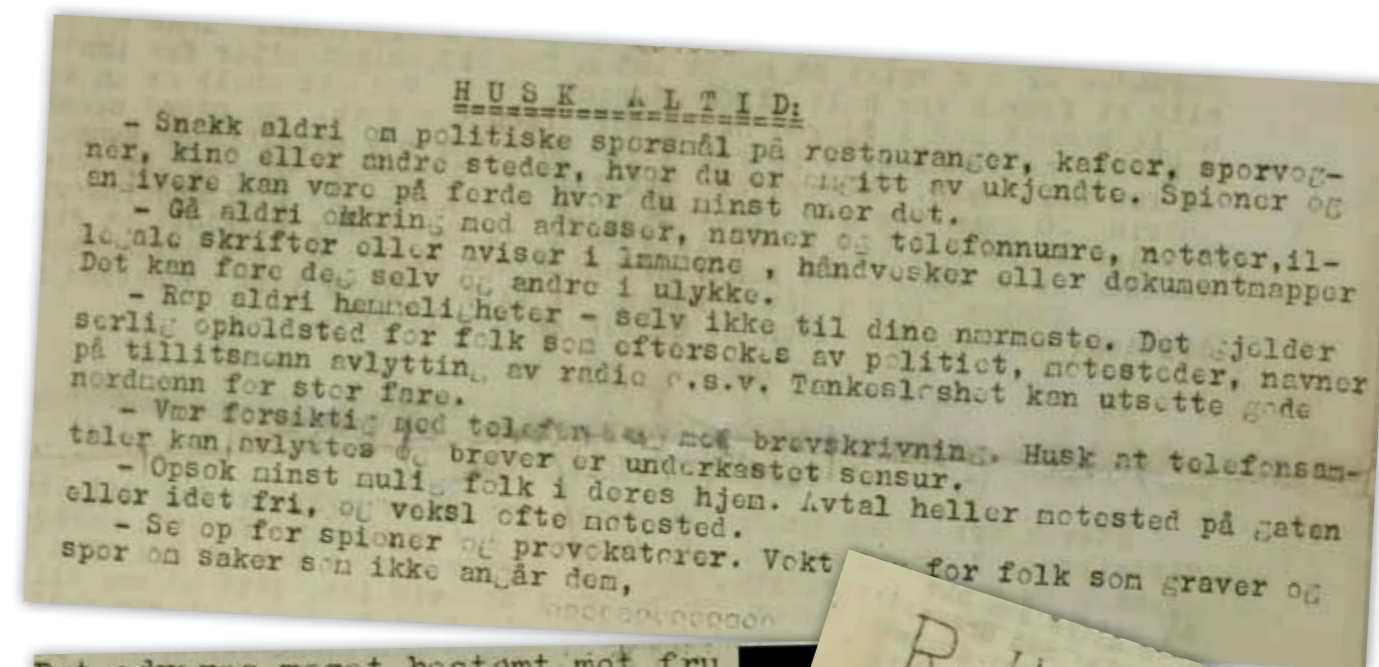
Frykten for angiveri hadde en ødeleggende effekt på samfunnet. Tillitsbånd ble brutt, og utrygghet og mistanker spredde seg. Angiveriet fikk konsekvenser for det sosiale livet også langt inn i etterkrigstiden, og har preget mange helt fram til i dag.

THE CONSEQUENCES

The use of informers in Norway during the war had serious consequences. Many of those informed on were subjected to tough interrogations, prison and camp internment, or even execution.

The resistance leadership made it one of their key tasks to make the Norwegian population aware of the dangers posed by informers. Through the illegal press, leaflets, posters and radio transmissions they warned people against both identified informers and about the risks of being loose-tongued. The catastrophic consequences of informing in some cases led the resistance movement to respond with liquidation. Several dozens were liquidated because they acted as, or were suspected of being, informers. Others committed killings as well, either as a precaution, or as retaliation.

The fear of informants had a devastating effect on society. Trust between people was destroyed, and insecurity and suspicion spread in society. The use of informers had consequences for social life in Norway even in the postwar era, and has made a deep impact on many people up until now.

DEFINISJONER / DEFINITIONS

Angiveri: Gierningen at angive: naar den skeer paa en forhadt, underfundig Maade, for at bringe Een i Ulykke, eller skade en personlig Uven.

(Dansk Ordbog, 1859)

Delatør, Fk. (lat.), Angiver, særlig i den rom. Keisertid en Person, der for Vindings Skyld optraadte som hemmelig Angiver. — Delation, Angiveri. — Adj. delatorisk, forrædersk.

(Allers Fremmedordbog, 1899)

Sykofant, Fk. (gr., af sykon, ”Figen”, og phaj’nejn, ”vise, paavise”), i Oldtidens Athen en Person, der angav dem, der mod Loven solgte eller udførte Figener fra Atikka; derefter overhovedet Ben. paa en Angiver, Forræder, Pengeafpresser. Sykofanti, Fk., Angiver, Forræderi, Baktalelse, Pengeafpresning. Adj. sykofantisk, forrædersk, bagvadskende, bagtalerisk.

(Allers Fremmedordbog, 1899)

Angiver, kjennes i vår nugjeldende straffeprosess bare i uttrykkene ”selvangivelse”, anmeldelse av sig selv for en straffbar handling

(Norsk konversasjonsleksikon Kringla Heimsins, 1931)

delator, lat., angiver; hemmelig anklager.

(Aschehougs fremmedordbok 1966)

angiver rapportør, tyster, se forræder

(Norsk synonymordbok 1980)

angi, -gav [ga], -gitt (etter ty.) melde, anmelde, avsløre; antyde, vise; gi beskjed om, nevne, oppgi, opplyse, si; angiver, -en, -e[r], -ne forræder

(Escolas ordbok 1993)

angiver, Særs negativt uttrykk brukt under og etter okkupasjonen dels om kvinner og menn som på eget initiativ rapporterte til tyskerne om norsk motstandsvirksomhet, dels om de relativt få som arbeidet fast for tysk og norsk politi og mottok lønn for dette.

(Norsk Krigsleksikon 1940–45, 1995)

Denunciation: Spontaneous communications from individual citizens to the state (or to another authority such as the church) containing accusations of wrong doing by other citizens or officials and implicitly or explicitly calling for punishment.

(Sheila Fitzpatrick and Robert Gellately: Introduction to Practices of Denunciation in Modern European History. 1997)

angiver, person som utilbørlig gir opplysning til myndighetene om en som har gjort noe straffbart, om hvor en ettersøkt kan finnes e.l..

(Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon, 1999)

informer: one that informs against another; specifically : one who makes a practice especially for a financial reward of informing against others for violations of penal laws”

(Merriam–Webster Dictionary, 2005)

FIENDEBILDER PÅ UTSTILLING

Av Hanna Mellemsether

Jeg har hatt gleden av å delta i forarbeidet til utstillinga «Fienden blant oss» på Falstad. Utstillingens tema er angiveri – et komplekst og vondt begrep som førte til mange og lange diskusjoner innad i prosjektgruppa før det fikk sitt nåværende uttrykk i utstilling.

Utstillingen forteller den mørke historien om de som anga sine landsmenn under andre verdenskrig. De er tilsynelatende tydelige bilder på alt det vi mennesker ikke ønsker å være – de er fienden – de som valgte feil side.

Men bak denne fortellingen, bak svikerne, står skammen. Brennemerkningen av familier og etterkommere som måtte leve med andres fatale avgjørelser. Bak står frykten, de usynlige dilemma og splittelsen som følger mistilliten og usikkerheten omkring hvem man kan stole på, hvem er «oss» og hvem er «fienden»? Går man nærmere mennesket i historien finner man at bildet av angiveren blir mer utydelig; det som på avstand kan se ut som tydelige valg – for eller mot den tyske okkupasjonen – for eller mot nazismen – kommer til syne som en rekke løsrevne hendelser og dilemma. Grådighet og feighet finnes der, og i enkelte tilfeller også ren ondskap. Men også frykt og trusler, redsel for eget og andres liv, og en mengde små tilsynelatende uvesentlige valg som tilslutt ender ut i en «feil vei».

Utstillingen synliggjør hvor vanskelig det kan være å stå overfor valg man ikke kjenner konsekvensene av, å være motivert av frykt og redsel. Det er ofte komplekse årsaksforhold som fører til at noen blir angivere mens andre forblir stående på den riktige siden. Valg og

avgjørelser som mennesker tar kan ikke alltid betegnes som enten «gode» eller «onde»: Gråsonene er mange og konsekvenser er vanskelig å vite på forhånd.

Utstillingens tematikk er hentet fra den nasjonale fortellingen om andre verdenskrig, og som sådan er tematikken en del av historiebevisstheten til mange nordmenn. Men «under krigen» representerer mer og mer en fortid mange etnisk norske som lever i dag har et fjernt forhold til: det er oldeforeldres eller besteforeldres historie med liten relevans for det liv som leves nå. Få av oss kan forestille oss å bli stilt overfor valg som innebærer å velge mellom egne eller andres liv og død, få må ta valg som har konsekvenser av en slik art som utstillingen «Fienden blant oss» viser.

Likevel har tematikken rundt angiveriets vesen slik det kom til uttrykk den gangen, elementer ved seg som i høy grad er dagsaktuelle og viktige. Det er mange mennesker i verden som konstant lever med frykt for angiveri og konsekvensene av det. Også i Norge har vi naboer, venner, medborgere, som her og nå lever med frykten for å bli angitt, rapportert til myndighetene i det landet de flyktet fra, og redselen for represalier mot familie og venner. For disse vil utstillingen «Fienden blant oss» handle om en gjenkjennbar samtid med stor relevans. Illgjerningene i Oslo og på Utøya den 22.juli gav oss alle en påminning om fredens skjørhet, og retoriske referanser til andre verdenskrig gjorde historien relevant som referansepunkt for nåtiden. Da oppsto også følelsen av et dobbelt svik når det viste seg at illgjerningsmannen ikke var radikal islamist, men en av ▶

ENEMY IMAGES EXHIBITED

by Hanna Mellemsether

I have had the pleasure of contributing to the preparations for the exhibition «The enemy within» at Falstad. The topic of the exhibition is that of informing and denunciation – a complex and painful concept leading to many and long discussions in the project group before the topic got its present form in the exhibition.

The exhibition tells the dark story of those who informed on their fellow citizens in Norway during the Second World War. These people seemingly represent the clear images of everything we human beings do not want to be – they are the enemy – they chose the wrong side.

But behind this narrative, behind these traitors, we find shame: the stigmatisation of families and descendants who had to live with other people's disastrous decisions. Behind the narrative we find invisible dilemmas and the separation that follow in the wake of distrust and insecurity about who we can trust: who are «we», and who is the «enemy»? If you look closer at the individuals of the story, you will find that the image of the informer gets more blurred. What may seem, at a distance, as a clear choice – for or against the German occupation, for or against Nazism – may at a closer range seem more like isolated events and dilemmas. Greed and cowardice may be found, and in some cases even pure evil. But we may also witness fear and threats, fear for the individual's own life or the lives of other people. Finally, on an individual level, many small, apparently unimportant choices may lead in the «wrong direction».

The exhibition describes how difficult it can be to face choices with unknown consequences, being motivated by fear and terror. The reasons for why some people become informers while others remain on the right side are often complex. Choices and decisions taken

by human beings cannot always be looked upon as either «good» or «bad»: There are many grey areas and consequences may be difficult to assess in advance.

The topic of the exhibition is taken from the national narrative about the Second World War, and as such the topic is part of the historical awareness shared by many Norwegians. However, «during the war» is something many ethnic Norwegians have an ever more distant relationship to: these are the stories of great-grandparents or grandparents and with little relevance for life now. Few of us can imagine having to choose between our own or other people's life and death. Few of us have to make choices with the sort of consequences presented in the exhibition «The enemy within».

Still, the topic of denunciation in wartime Norway contains aspects that are important and of current value. Many people in today's world live with the fear of being informed on and the repercussions this can have. Even in Norway we have neighbours, friends and fellow citizens who here and now live with the fear of being informed on, reported to the authorities in the country they fled and of reprisals against family and friends. For these people, the exhibition «The enemy within» will be about a relevant, recognisable contemporary world. The horrific deeds in Oslo and at Utøya on the 22 July was a reminder to us all of the frailty of peace, and rhetorical references to the Second World War made history relevant as a reference point for the present. There was a sense of double betrayal as it turned out that the perpetrator was not a radical Islamist, but one of us. He was the enemy within: no monster, but one of us. How could a man capable of such deeds have its origin in our own society? What was the background for his choices? These questions will be debated for a long time to come, ▶

oss. Han var fienden blant oss. Intet monster, men en av oss. Hvordan kunne det skje at en mann som var i stand til slike gjerninger kunne vokse ut av vårt samfunn? Hva var bakgrunnen for de valg han gjorde? Disse spørsmålene vil bli diskutert i lang tid framover, både i vitenskapelige og hverdagslige sammenhenger.

Utstillingen på Falstad kan bidra til refleksjon og dialog omkring vanskelige valg og dilemma mennesker stilles overfor også i vår tid. Det ligger i Falstadsenterets mandat som nasjonalt opplærings- og dokumentasjonssenter for krigens fangehistorie, humanitær folkerett og menneskerettigheter, å ta tak i vanskelige historier. Gjennom mange utstillinger har Falstad berørt tema som utfordrer og provoserer. Folks tro på museene som apolitiske og nøytrale formidlere av en sann historie er stor, og deler av publikum og museumsansatte er kritisk til en problemorientert og meningsbasert formidling av aktuelle tema på museer: «*If history is facts why cloud it with viewpoints... Museums have artefacts why cloud it with opinions.*»¹ Men museene har også et samfunnsansvar pålagt oss av bevilgende myndigheter og reflektert i unge generasjoners inntrykk av museer som statiske, introverte og irrelevante i deres liv. Det kreves at museene skal være dialoginstitusjoner og kritiske samfunnsaktører med relevans for dagens samfunn:

«*Som folkeopplysningsinstitusjonar må musea i formidlinga si kunna kombinera den historiske dimensjonen med aktuelle spørsmål og omvurderingar som resultat av ny kunnskap eller vektlegging av andre verdiar. Skal musea fungera som gode samfunnsinstitusjonar, må dei søkja dialog med omverda. Dette inneber at musea ikkje berre skal generera og formidla kunnskap, man at dei og skal ha evne til å overraska og utfordra brukarane både emosjonelt og intellektuelt.*»²

Denne dreiningen i museenes praksis er stort sett en internasjonal trend. Flere museer har skiftet fokus fra å være rene bevaringsinstitusjoner til å framstå som unike agenter til samfunnsendring, gjennom å promotere krysskulturell forståelse og toleranse, og å øke respekten mellom grupper i samfunnet: «*Museums have unique potential for addressing and fostering cultural understanding in interdisciplinary ways*» (Pressemelding fra ICOM, april 2005). Endringen i museumssektoren har pågått i flere tiår, og kommer til uttrykk både i valg av utstillingstema og -metode, i etableringen av nye museer og det reflekteres i de siste tiårs museologisk forskning. Gjennom prosjekter som «*Fienden blant oss*» vil utstillingen om angiveri i en fortidig krigssituasjon kunne omtolkes i en samtidig setting, for en samtidig generasjon. Dette skjer ikke gjennom en relativisering av følelser, lidelser eller verdier, men gjennom å formidle vanskelige spørsmål på en slik måte at fortidige erfaringer blir gjenkjennbare, og dermed relevante også for dagens unge.

Hanna Mellemsether er historiker, Dr.art. og forskningskoordinator i MiST, Museene i Sør-Trøndelag.

¹ Cameron, Fiona, «Moral lessons and reforming agendas. History museums, science museums, contentious topics and contemporary societies,» in *Museum revolutions: How museums change and are change* (London, New York: Routledge, 2007). S.331

² Kulturdepartementet, Kulturpolitikk fram mot 2014, «St.meld. nr. 48 (2002-2003).» s. 178

both in academic circles and in everyday contexts. The exhibition at Falstad may contribute to reflection and dialogue concerning the difficult choices and dilemmas human beings face even in our time. The Falstad Centre is a national education and documentation centre where the main issues relate to the history of imprisonment during the Second World War, humanitarian international law and Human Rights. In this capacity, the centre has been given the task of dealing with difficult stories and histories. Many exhibitions at Falstad have treated topics that may challenge and provoke. Many people believe that museums are apolitical and neutral conveyors of truth, and some visitors and museum workers are critical of a more problem-oriented and opinion-based manner of communicating current topics in museums: «*If history is facts why cloud it with viewpoints... Museums have artefacts why cloud it with opinions.*»¹ But the museums also have an obligation to society as instructed by budgetary powers and as reflected in the younger generations' impression of museums as static, introvert and irrelevant to their own lives. The Norwegian Ministry of Culture expects and demands museums to be institutions of dialogue and to be critical agents with relevance for contemporary society:

«*Museums are institutions of public education and must therefore combine the historical aspect on the one hand, with current issues and reassessments that are either the result of new knowledge or of a changed emphasis on values, on the other. If museums are to function well in society, they must actively seek dialogues with the world around them. This requires museums not only to generate and convey information, but even to surprise and challenge the users emotionally and intellectually.*»²

To a great extent, this shift is an international trend. Several museums have shifted their attention away from being only institutions of conservation to emerging as unique agents of social change by promoting

cross-cultural understanding and tolerance, and by enhancing respect between groups in society: «*Museums have a unique potential for addressing and fostering cultural understanding in interdisciplinary ways*» (press release from ICOM, April 2005). The change in the museum sector has taken place over several decades, and may be seen in the choice of both exhibition topics and methods, in the establishment of new museums and in the museological research of later decades. By presenting the project «*The enemy within*», the exhibition about a past war situation may be reinterpreted in a contemporary setting, for a contemporary generation. This is not brought about by relativising feelings, sufferings or values, but by conveying difficult issues in a way that makes past experience recognisable, and with that also relevant for young people of today.

Hanna Mellemsether, historian, Dr. art, Research Coordinator at MiST (The Museums of Sør-Trøndelag).

¹ Cameron, Fiona, «Moral lessons and reforming agendas. History museums, science museums, contentious topics and contemporary societies,» in *Museum revolutions: How museums change and are change* (London, New York: Routledge, 2007). S.331

² Kulturdepartementet, Kulturpolitikk fram mot 2014, «St.meld. nr. 48 (2002-2003).» p. 178, (Cultural policy towards 2014, White Paper issued by the Ministry of Culture)

OM UTSTILLINGEN

Utstillingen «Fienden blant oss» bygger på studier av et utvalg saker fra landssvikarkivet (Riksarkivet), intervju-materiale fra NRK og Falstadsenterets arkiv, samt faglitteratur om temaet angiveri. Målgruppen er elever i videregående skole, og et eget undervisningsprogram følger utstillingen på Falstadsenteret skoleåret 2011/2012.

Arbeidsgruppen bak utstillingen har bestått av Ingeborg Hjorth, Trond Risto Nilssen, Leiv Sem, Arne Langås, Åshild Karevold og Tone Jørstad (alle Falstadsenteret), Tor Einar Fagerland (NTNU) og Hanna Mellemsether (MiST). Atle Aas (Aas/Thaulow arkitekter) har vært ekstern konsulent på formgivning og Annika Odland (Accio språktjenester) har stått for den engelske oversettelsen.

Utstillingen er produsert av Falstadsenteret, og finansiert med støtte fra Institusjonen Fritt Ord og Norsk Kulturråd. Takk til de som har bidratt til utstillingen med kilde-materiale, fotografier, film og gjenstander: NRK, Riksarkivet, Romsdalsmuseet, Nasjonalbiblioteket, Sverresborg folkemuseum, Statsarkivet i Trondheim, UBiT Gunnerusbiblioteket, Trondheim Byarkiv, Forsvarsmuseet, Museum Vest - Nordsjøfartsmuseet, Henning Friedrich, Åsen Museum og Historielag og Kari Langås. Takk også til de som har lånt oss gjenstander etter at katalogen gikk i trykken.

ABOUT THE EXHIBITION

The exhibition «The enemy within» is based on several sources: a selection of cases from an archive on cases of treason after the Second World War (from The National Archives of Norway), interview material from Norway's public broadcaster NRK, the Falstad Centre's own archive and academic literature on the topic of denouncers and informers. Pupils in upper secondary education are the main target group, and a teaching programme has also been developed in conjunction with the exhibition at the Falstad Centre.

The exhibition was developed by Ingeborg Hjorth, Trond Risto Nilssen, Leiv Sem, Arne Langås, Åshild Karevold and Tone Jørstad from the Falstad Centre. The group also consisted of Tor Einar Fagerland from NTNU and Hanna Mellemsether from MiST (the Museums of Sør-Trøndelag). External adviser on design: Atle Aas (Aas/Thaulow architects). English translations: Annika Odland (Accio Language Services).

The exhibition has been produced by the Falstad Centre, and funded with support from the Freedom of Expression Foundation (Institusjonen Fritt Ord) and the Arts Council Norway.

The Falstad Centre would like to thank the institutions who contributed with source material, photographs, films and objects: Norway's public broadcaster NRK, The National Archives of Norway, Romsdalsmuseet (the regional museum of Romsdal), the National Library of Norway, Sverresborg Trøndelag Folk Museum, the Regional State Archives in Trondheim, UBiT Gunnerusbiblioteket (a university library in Trondheim), Trondheim Byarkiv (Trondheim City Archives), the Defence Museum, Museum Vest – Nordsjøfartsmuseet/ The North Sea Traffic Museum, Henning Friedrich, Åsen Museum og Historielag and Kari Langås. We also would like to thank those who have lent us objects after the catalogue was printed.

Minnested og senter for menneskerettigheter
Memorial and Human rights Centre

Falstadsenteret, 7624 Ekne, Norway T+47 74 02 80 40 www.falstadsenteret.no